

OKTATÁSI KIHÍVÁS: VÁLLALKOZÓK AZ ÁTMENETI GAZDASÁGBAN

A tanulmány a dél-afrikai társadalmi-politikai/társadalmi-gazdasági átalakulásnak a hétköznapi gyakorlatában is megmutatkozó problémáiról, és megvalósuló eredményeiről számol be. Az átmenet feltételein belül kitér a kis- és középvállalatok szerepére, ehhez a vállalkozók oktatására, vállalkozói réteg kinevelésére, vállalkozói erkölcs megteremtésére.

A világon jelenleg számos ország van, amely a társadalmi-politikai, illetve társadalmi-gazdasági átmenet időszakát éli. Dél-Afrika ezen országok közé tartozik, amelyről a jelenlegi átmeneti állapot kapcsán teljes bizonyossággal elmondható, hogy ott az előzményekkel teljesen szakító társadalmi-politikai-gazdasági változás a hétköznapi gyakorlatában valósul meg.

Ezek az országok nagy kihívás előtt állnak, ugyanis nemzetközileg versenyképes társadalommá kell válniuk. Mind a kis-, mind a nagyvállalatokra nagyon komoly feladat hárul ennek az átalakításnak az elősegítésében, mégpedig egyrészt a társadalmi fejlődés, másrészt a gazdasági célok elérése terén, hogy az átmeneti állapoton túl lehessen jutni, és a társadalom sikeresen átalakulhasson. Lehetséges, hogy amire szükség van, az nem más, mint sok különböző vállalatnak a gyökeres átalakulása, mert ez az alapfeltétele annak, hogy a (mind a kis-, mind a nagy) vállalatok betölthessék a tőlük elvárt szerepüket. (de Coning, 1994)

Tekintettel a kis- és középvállalatok sajátos jellegére, e vállalatok (legalábbis elméletileg) kiválóan alkalmasak arra, hogy egyrészt a társadalmi fejlődésből, másrészt a gazdasági célok eléréséből derekasan kivegyék a részüket, mert mindkettő a társadalomban végbenemő átalakulás kettős jellegéből következik. Ugyanakkor azonban az a fő kérdés, hogy a kis- és középvállalkozók képesek-e betölteni a tőlük elvárt főszerepet; s ha nem, akkor milyen fejlesztési tevékenységre van szükség, hogy a

kis- és középvállalati menedzserek vállalkozói szellemét erősíteni lehessen.

A gazdasági átmenet feltételei

A gazdasági átmenet feltételei folytán nagy szükség van;

- szükségszerűen széles körű és mélyreható átalakításra a tartalom tekintetében; és
- ezzel együttjáró többdimenziójú átalakulási folyamatra (hogy az átalakulási katasztrofát el lehessen kerülni).

A gazdasági átalakulás feltételei között – de különösképpen egy fejlődő ország esetében – rendszerint az alábbi jelenségek figyelhetők meg:

- magas fokú strukturális munkanélküliség,
- a termelőeszközökhöz való hozzájutás körüli egyenlőtlenség,
- egyenlőtlen jövedelemelosztás,
- alacsony szintű gazdasági ösztönzés,
- alacsony szintű termelékenység,
- magas fokú funkcionális írástudatlanság – gyenge képzettségi szint,
- a feldolgozási lehetőségek alacsony mértéke, aminek következtében a termékek és szolgáltatások színvonala relatíve alacsony (ami korlátozza az adott társadalom globális versenyképességét),
- az infrastruktúra hiánya,
- a szükségesnél rosszabb egészségügy,
- szabályozatlan urbanizáció és
- komoly lakáshiány

(Alibash & Berry, 1973; 353–381 alapján)

A fent említett jellemzők Dél-Afrikára is érvényesek. Az ország jelenleg az alapvető társadalmi-politikai átmenet időszakának zűrzavarában él, ugyanakkor rendkívül erős társadalmi feszültségek uralkodnak. A gazdaság még mindig a hanyatlás állapotában van (jóllehet sok jele van a fellendülésnek), miközben a népességnövekedés üteme meghaladja a foglalkoztatás és a gazdaság növekedését. A demokratikus választások újfajta helyzetet teremtettek, ami a társadalom széles rétegeiben nagy várakozásokat keltett, de közben még mindig viszályok vannak az egyes népcsoportok között. A lakáskérdés megoldatlansága és a nyomasztó lemaradások az oktatásban, az orvosi alapellátásban és a szociális szolgáltatásokban, a tiszta ivóvízellátásban, a megfizethető áramellátásban, valamint az égető álláshiány csak néhány azok közül a feltételek közül, amelyekkel az országnak a gazdasági felvirágzás útján való elindulásakor szembe kell néznie. Következésképp nagyarányú átalakulásra van szükség, amelynek ki kell szélesítenie, és el is kell mélyítenie a piacorientált megközelítés felé való haladást, és amelyet a képzett, szorgalmas és egészséges ember, a hatékony szervezetek, jó kormányzás és következetes gazdaságpolitika jellemez. (Swart, 1994)

Ezért ahhoz, hogy jelentősen enyhíteni lehessen a szegénységet és az elmaradottságot, *a lendületes és élénk gazdasági tevékenység alapkövetelménye*. Mégiscsak a nem állami szervezetek tudnak megfelelően foglalkozni ezeknek az általános feltételeknek a többségével alapszinten, ezért a magánszektor gazdasági teljesítménye döntő ezen a téren. Ezért mindeképpen szükség van a gyökeres átalakulásra abban az értelemben, amit Visser (1993:1–3) nyomán piacorientált globalizációnak nevezhetünk. Így tehát Dél-Afrika jelenlegi helyzete-tét illetően a nagyarányú stratégiai átalakulás folyamatát szükségessé tevő általános feltételek nagyon bonyolultak; márpedig a sikeres átalakulással szembeni követelmények mind tartalmi, mind eljárási szempontból rendkívül szigorúak.

Tekintettel arra, hogy az élénk kisvállalkozói szektor sajátos képességeivel – mind a társadalmi, mind a gazdasági célok tekintetében – nagymértékben hozzá tud járulni a sikeres átalakuláshoz, döntő fontosságú, hogy a kis- és középvállalatok jelentős szerepet játszhassanak. A kis- és középvállalatok kulcsszerepét –

főleg a nagyvállalatokkal való szimbiotikus kapcsolat szempontjából – Swart (1994:23) az alábbiakban fogalmazza meg;

„A nemzetgazdasági teljesítmény fokozását célzó stratégiák a közvetett hatást leszámítva nem feltétlenül szolgálják a szegényeket, az iskolázatlanokat, illetve a munkanélkülieket... a hátrányos helyzetű rétegek fejlődéséhez endogén folyamatokra van szükség... amelyek nagymértékben emelik a szakmai-kulturális színvonalat a társadalom széles rétegeiben. Különbséget kell tenni az egész nemzet gazdaságát alapvetően befolyásoló tényezők, pl. a nagyvállalatok szerepe és azok között, amelyek elsősorban helyi és regionális szinten hatnak rájuk, pl. a fejlesztési projektumok és a kis- és középvállalkozások (vagyis a kis- és középvállalkozások szerepe) között.“

Ugyancsak különös tekintettel Dél-Afrikára nyilvánvaló, hogy a szervezeteknek szükségképpen kettős megközelítést kell alkalmazniuk (Swart, 1994) –, amely az átalakítási megoldások sokféleségét öleli fel; egyesek a világpiaci versenyképességet veszik célba, míg mások a népesség hátrányos helyzetű rétegeinek társadalmi-gazdasági fejlődését az emberek felemelkedésének befolyásolása céljából (ami minden valószínűség szerint szorosabb kapcsolatot tesz szükségessé a kicsik és a nagyok között). Kifejezetten az átalakulás szempontjából tehát a szimbiotikus kapcsolatok széles skálája van jelen egyrészt a társadalmi fejlődés tartalma és folyamata, másrészt a gazdasági fejlődés között, mégpedig olyan szimbiotikus kapcsolatok, amelyeket mindenképpen figyelembe kell venni. Helyi szinten tulajdonképpen az, hogy a társadalom legitimnek fogadja-e el a szervezetet (a nagyvállalatot), attól függ, hogy mennyire érzi úgy, hogy a társadalmi fejlődést is szolgálja (pl. olyan feltételek megteremtésével, amelyek között a kis- és középvállalatok virágozni tudnak). Ezért míg az egyes szervezetek (nagyvállalatok) meglehetősen szigorú eljárásokat alkalmaznak, többek között erőteljes létszámcsökkentést hajtanak végre, egyes folyamatokat átszerveznek és a bürokráciát „szétverik“ (Beatty and Ulrich, 1993:68), odafigyelnek az emberi értékekre, egy ország, egy vállalat ugyanis hosszú távon csak akkor lehet sikeres, ha az emberek és a foglalkoztatottak meg vannak győződve értékrendjük érvényességéről, egységességéről és megbízhatóságáról. A versenyelőny elérésére

irányuló törekvés mélyén az a döntő sikertényező rejtőzik, hogy az emberek biztonságban érzik magukat, elkötelezettek és motiváltak. A kiváló gazdasági teljesítmény az emberi magatartás eredménye, alapjai a társadalom intézményeiben, értékeiben és szokásaiban találhatók meg. (Kissé módosítva Garelli, 1993; Graham, 1992 és Forson, 1993 in Swart, 1994)

Ahhoz, hogy ezen az átmeneti állapoton túl lehessen jutni, biztosan állíthatjuk, hogy az alábbi általános feltételeket mindenképpen teljesíteni kell:

Egyrészt az iskolai végzettséget mind a formális oktatás, mind az ún. üzleti ismeretek terén minden népességi csoportban jelentősen emelni kell, hogy fokozni lehessen az üzleti életbe való belépést és a felfelé való haladást.

Másrészt elfogadható munkaerőkölsöt kell kialakítani, amely nyilvánvalóvá teszi mindenki számára, hogy csak kemény termelőmunkával lehet sikert elérni.

Harmadrészt az ún. kettős logikán alapuló gazdaság tekintetében munkahelyeket kell teremteni, ami szükségessé teszi olyan ipari szerkezet kialakítását, amelynek alapján lehetővé válik, hogy az erőforrásokban gazdag nagyvállalatokat sok-sok gyarapodó kisvállalat támogassa (pl. kisvállalatokkal történő alvállalkozói szerződésekkel a fölöslegessé vált alkalmazottak hozzásegítése ahhoz, hogy önálló vállalkozó, kisvállalati menedzser válják belőlük).

*Negyedrész*t a társadalmi összhang elősegítése a társadalom minden tagja számára esélyegyenlőség megteremtésével, a társadalmi igazságérzetnek, vagyis annak az érzésnek az erősítésével, hogy a társadalom igazságos.

*Ötödrész*t a „megfelelő technika“ koncepciójának összekapcsolása a globális versenyképesség iránti igénnyel minőség és ár tekintetében, figyelembe véve egyidejűleg az emberek fejlettségi szintjét és az optimális foglalkoztatottsági arány helyi szinten történő fenn tartását.

A fenti kérdések semmiképpen sem merítik ki a tennivalók listáját. A stratégiaátalakítás tartalmát és folyamatát tekintve megállapítható, hogy a tennivalók főképpen azt jelzik, hogy a sikeres átalakítás kulcsa minden bizonnyal az emberi értékek sajátosságaiban keresendő (Swart, 1994), és hogy elméletileg a kis- és középvállalatoknak döntő szerepet kell játszaniuk ezen a téren.

A kis- és középvállalatok szerepe

A kis- és középvállalatok alapvető szerepet játszhatnak és kell játszaniuk mind a társadalmi, mind a gazdasági fejlesztési célok elérésében annak érdekében, hogy Dél-Afrika sikeres ország lehessen. Ebben a tekintetben figyelembe kell venni többek között, hogy a kis- és középvállalatoknak képeseknek kell lenniük:

- a helyi és regionális igények kielégítésére,
- a lakosság funkcionális írástudatlanságának felszámolására,

- megfelelő munkaerőköls kialakulásának elősegítésére,

- arra, hogy a technikát úgy „lokalizálja“, hogy a helyi viszonyok között könnyen elérhető legyen,

- munkaalkalmak teremtésére a vállalati szektorból elbocsátottak számára,

- kivenniük a részüket az exportra szánt termékek és szolgáltatások ösztönzéséből;

- ösztönözni a nemzeti vállalati kultúrának, a gazdasági növekedés felgyorsításának mint előfeltételnek a megteremtését; s végül

- támogatni a nagyvállalatokat pl. alvállalkozói szolgáltatások kezdeményezésével és nyújtásával.

Végeredményben tehát határozottan kijelenthetjük: a kis- és középvállalat az egyik legfontosabb stabilizáló tényező lehet a gazdasági átmenet bizonytalansági körülményei között, amennyiben a lehető legnagyobb mértékben kibontakozhat.

Ezért fontos, hogy megteremtjük a szükséges feltételeket ahhoz, hogy a kis- és középvállalatok beváltsák a hozzájuk fűzött reményeket. Ebben az állami és a fejlesztési szervezeteknek központi, regionális és helyi szinten fontos szerepük van, pl.:

- a megfelelő dereguláció tekintetében, hogy leépítsék az ígéretes kisvállalati tulajdonosok útjában álló korlátokat,

- a meglévő kis- és középvállalatok működésének elősegítésében, és

- kellően nagy potenciális vállalkozói kör biztosítása az ország oktatási rendszerének korszerűsítésével.

(E szervezetek szerepe egy mondatban úgy foglalható össze, hogy ők teremtik meg a rendkívül fontos és alapvető vállalati kultúra hátterét.)

Ezzel egyidejűleg a nagyvállalatoknak is döntő szerepük van: elsősorban az, hogy szimbiotikus és kölcsönös előnyökön alapuló kap-

csolatot építsenek ki a nagy- és a kisvállalatok között, amelyben a nagyvállalatok pl. alvállalkozói lehetőségeket biztosítanak a kisvállalatoknak; megfelelő műszaki transzferrel emelik a kis- és középvállalati tulajdonosok üzleti ismereti szintjét; az emberi tényezők hangsúlyozásával pedig mind a kis- és középvállalati tulajdonosoknál, mind a nagyvállalati dolgozók körében fejlesztik a vállalkozói szellemet. Az oktatási/továbbképzési rendszer fejlesztése a kis- és középvállalkozói réteg hatékonyságának fokozása szempontjából ezért nagyon fontos.

A kis- és középvállalkozók tekintetében az első oktatási kihívás teljesen kézenfekvő. Első lépésként a kis- és középvállalkozók szakmai ismereteit kell fejleszteni. E célból üzleti ismereteik szintjét emelni kell elméleti és gyakorlati képességeik fejlesztésével általános vezetés, pénzügyek, marketing és személyügyi menedzsment terén. Ezeket a képességeket a szükséges alapvető képességeknek kell tekinteni a magasabb szintre való továbbképzéshez, vagyis olyan továbbképzéshez, amely lehetővé teszi, hogy hatékonyan tudjanak dolgozni az átmeneti gazdaságban.

A másik (magasabb szintű) oktatás problematikusabb, ugyanis a kis- és középvállalkozókat ki kell képezni arra, hogy az átmeneti gazdaság körülményeit megismerjék, és e körülmények között hatékonyan tudjanak működni. Johannisson (1990) megállapítja, hogy a vállalkozók rendelkeznek azzal a rendkívüli képességgel és igénnyel, hogy a valóság környezetet értékeljék, és felismerjék. Ahhoz azonban, hogy a vállalkozó valami mást tudjon létrehozni, az ehhez vezető folyamatot irányítani kell (ami irányítási vagy törvényhozási kérdés), amihez szüksége van a környezet támogatására. Kedvező körülmények között a leendő vállalkozó ötleteket kap árucikkekhez és szolgáltatásokhoz, mégpedig olyan ötleteket, amelyek különböző üzleti tervekké és konkrét üzleti vállalkozássá fejleszthetők. Johannisson ezt követően kijelenti, hogy ez a társadalmi és operatív támogatás lehetővé teszi, hogy az új vállalkozó az alaptevékenységre koncentráljon, mialatt ületágát kiépíti (fenntartás). Bár Johannisson állítása a kis- és középvállalatok támogatási szerkezetének szerepét emeli ki, amely a kis- és középvállalatok optimális szervezeti felépítésének útjában álló akadályok elhárítását célozza, egy bonyolult problémának csak egyik dimenziójára

vonatkozik. Egy másik környezeti dimenzió, vagyis az, hogy lehetővé tesszük, hogy a kis- és középvállalkozók megismerjék környezetüket, sőt a bizonytalanságból megfelelő környezetet hoznak létre, nagyon komoly oktatási feladat. Minden valószínűség szerint ez az egyetlen módja annak, hogy az egyszerű gazdasági determinizmus dilemmáját feloldjuk (Pettigrew, 1987), tekintettel arra, hogy a kis- és középvállalkozó a külső személy által teremtett környezetre támaszkodik, és arra reagál.

Mivel túllépné ennek a tanulmánynak a kereteit, ha megvizsgálnánk, hogy ennek a magasabb fokú kihívásnak miképpen tudnánk eleget tenni, ezért csak néhány kérdést tárgyalunk azzal kapcsolatban, hogy mit tudunk nyújtani, de azt sem dogmatikus értelemben, hanem vitaindítási céllal.

A kutatók véleménye szerint a kis- és középvállalkozók környezetre való reagálóképessége az egyéni felkészültségen (Senge: 1990) és a paradigma rugalmasságán múlik.

Az egyéni felkészültség a kis- és középvállalkozó esetében azt jelenti, hogy:

- A kis- és középvállalkozót ki kell képezni arra, hogy meg tudja ismerni a jelenlegi helyzetet;

- arra, hogy az átmeneti gazdaságra jellemző bizonytalanság ellenére el tudja képzelni, hogy milyen lesz kis-, illetve középvállalkozásának jövőbeni optimális állapota;

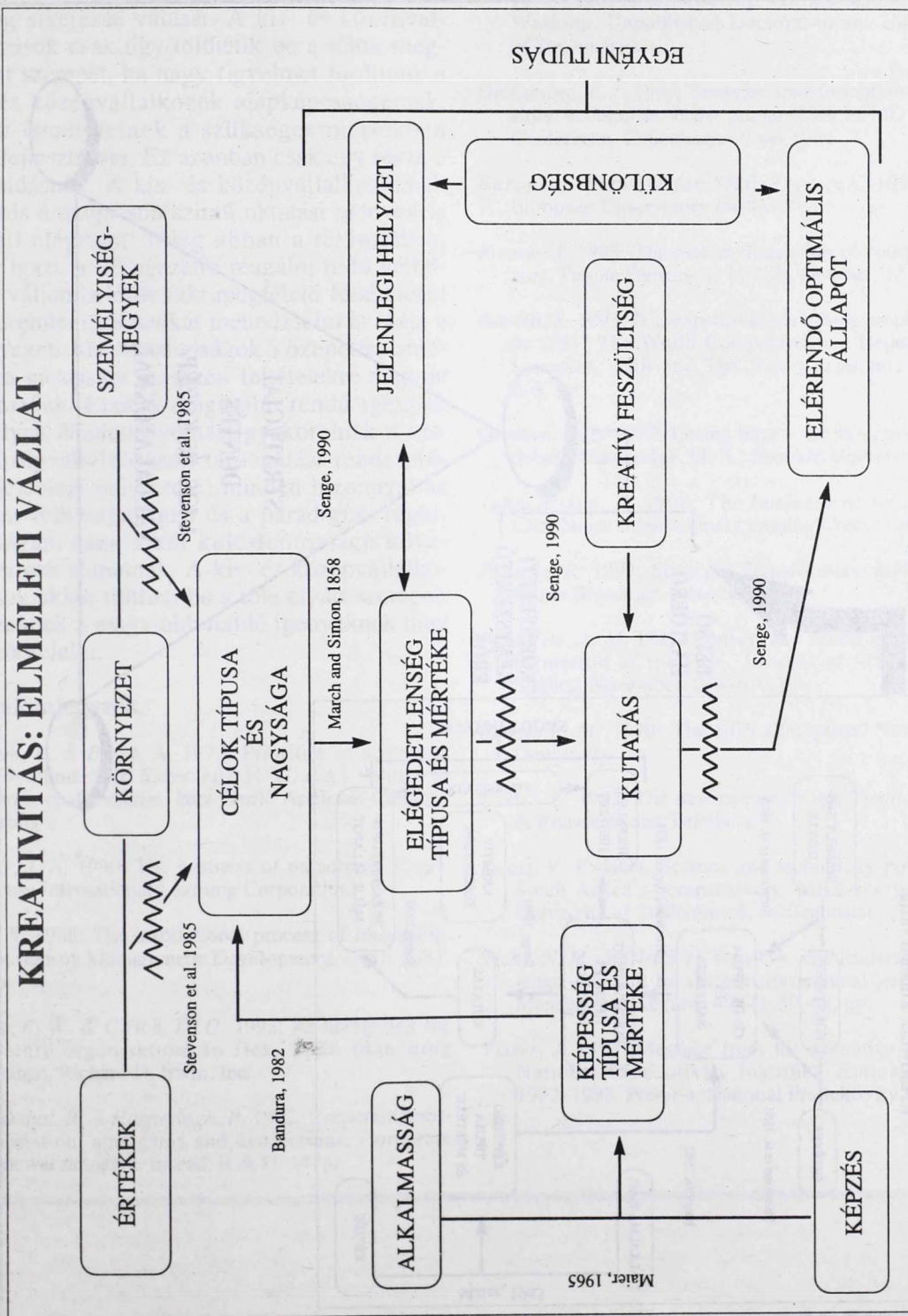
- a kis- és középvállalkozó lappangó alkotóerejét úgy kell kibontakoztatni, hogy innováció révén képes legyen arra, hogy a kis-, illetve középvállalkozás jelenlegi helyzete és jövőbeni optimális állapota közötti szakadékot áthidalja.

Hasonlóképpen a kis- és középvállalkozó gyakorlati rugalmasságát fokozni kell, hogy képes legyen arra, hogy az idejétmúlt üzleti gyakorlattal stb. szakítson. Ebből a szempontból igazi „paradigma-úttörőt” kell belőle faragni, ami annak is előfeltétele, hogy a kis- és középvállalkozótól megkövetelt kreatív/innovatív szerepet betölthesse.

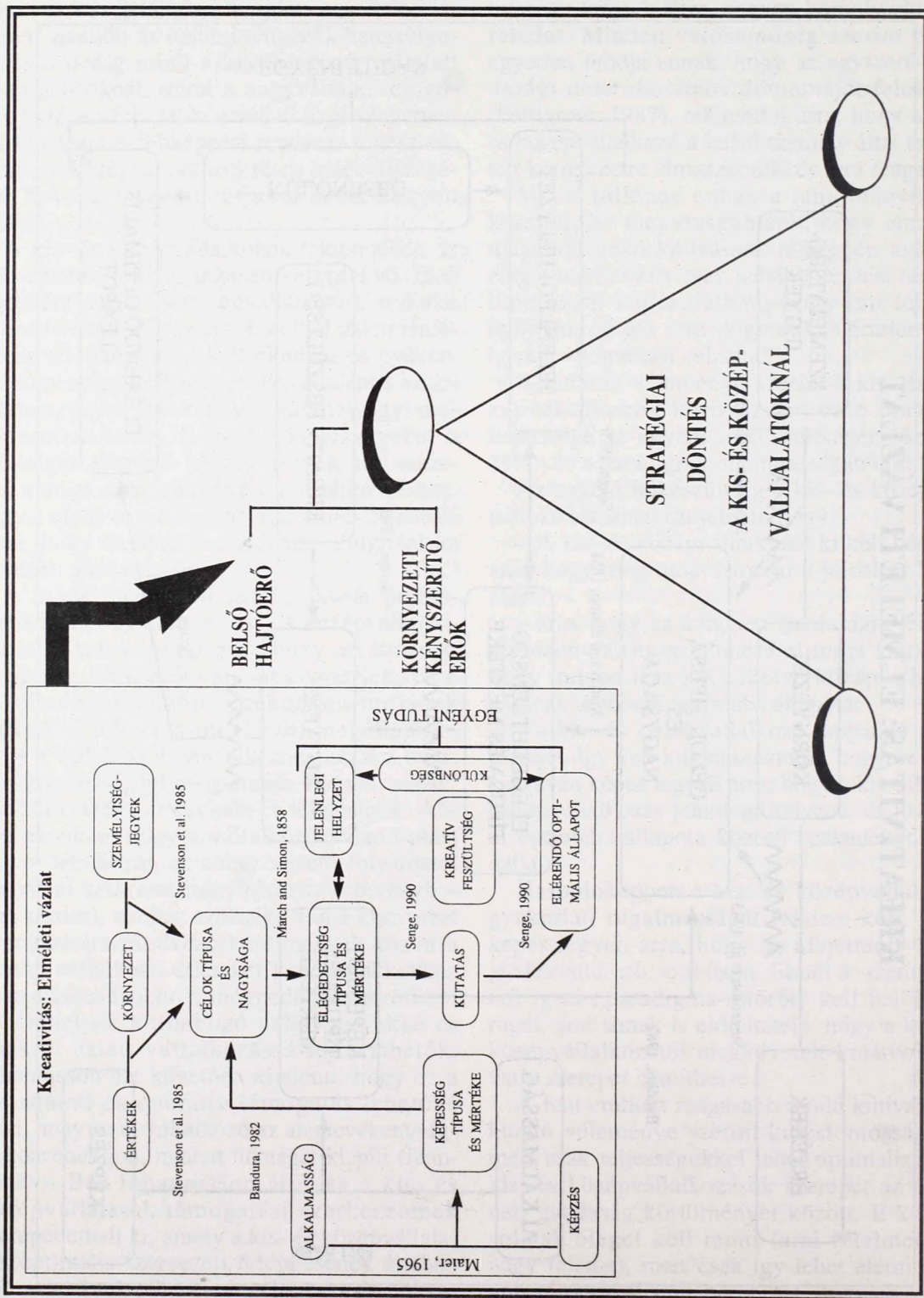
A fent említett magasabb rendű kihívások a kutató véleménye szerint kulcsfontosságúak, mert csak teljességükkel lehet optimalizálni a kis- és középvállalkozások szerepét az átmeneti gazdaság körülményei között. E kihívásoknak eleget kell tenni (ami félelmetesen nagy feladat), mert csak így lehet elérni a jövőbeni optimális állapotot, azt, hogy az ország sikeres legyen.

1. ábra

Összefoglalás

A kis- és középvállalkozásoknak az átmeneti gazdaság körülményei között különleges szerepet kell betölteniük, hogy elősegíthessék az ország sikeressé válását. A kis- és középvállalkozások csak úgy tölthetik be a tőlük megkívánt szerepet, ha nagy figyelmet fordítunk a kis- és középvállalkozók alapképességeinek, üzleti ismereteinek a szükséges mértékben való fejlesztésére. Ez azonban csak egy része a megoldásnak. A kis- és középvállalkozóknak ugyanis a magasabb szintű oktatási igényeit is ki kell elégíteni: főleg abban a tekintetben, hogy igazi, a környezetre reagálni tudó vállalkozó váljon belőlük, aki megfelelő feltételeket tud teremteni, és azokat menedzselni is tudja a környezeti bizonytalanságok közepette, amelyek a gazdasági átmeneti feltételekre nagyon jellemzőek. Ezek a magasabb rendű igények (amelyek állandó nyomást gyakorolnak a kis- és középvállalkozások támogatási rendszerének jelenlegi helyzetére) minden bizonnyal az egyéni felkészültségen és a paradigma rugalmasságán, ezen a két kulcsfontosságú követelményen alapulnak. A kis- és középvállalkozó csak akkor töltheti be a tőle elvárt szerepet, ha ezeknek a magasabb rendű igényeknek meg tudunk felelni.

Irodalomjegyzék

- Alisbah, B. & Berry, A.* 1973: Priorities in economic development. In Kebschull, H. G. (ed.) *Politics in transitional societies*. New York: Appleton-Century-Crofts
- Barker, J. A.* 1990: *The business of paradigms*. Charthouse International Learning Corporation
- Bass, B.* 1988: The inspirational process of leadership. *Journal of Management Development*, 7(5): 1–31. pp.
- Beatty, R. W. & Ulrich, D. O.* 1993: Re-energizing the mature organisation. In Jick, T. D. *Managing change*. Richard D. Irwin, Inc.
- Blumenthal, B. & Haspeslagh, P.* 1992: Corporate transformation: amalgams and distinctions. *Corporate renewal initiative*. Insead, R & D: 14. p.
- Cornwall, J. R. & Perlman, B.* 1990: *Organizational entrepreneurship*. Richard D. Irwin, Inc.
- De Coning*, 1988. n' Ondersoek na die moontlikheid en aanwendbaarheid van 'n ondernemingskenmerkgebaseerde kategorisering van kleinskelui in the Weskaap. Unpublished Doctoral-thesis. University of Stellenbosch.
- De Coning, T. J.* 1994: Strategic transformation in transition economies. Paper prepared for EFMD Annual Conference, Copenhagen, June 1994
- European Network for SME Research.* 1993: *The European Observatory for SME's*.
- Forson, J.* 1993: The human dimension of competitiveness. *People Dynamics*, 11 (12), October: 12–16. pp.
- Garelli, S.* 1993. Is competitiveness killing employment in 1993? *The World Competitiveness Report 1993*. Lausanne: IMB and The World Economic Forum. 6–9. pp.
- Graham, O. L.* 1992: *Losing time – the industrial policy debate*. Cambridge, M. A.: Harvard University Press
- Johannisson, B.* 1990: *The business of paradigms*. Charthouse International Learning Corporation
- Pascale, R.* 1993: *Strategic Transformation*. Nedcor – M-net Broadcast. Johannesburg
- Pettigrew, A. M.* 1987: Context and action in the transformation of the firm. *Journal of Management Studies*. November: 649–670. pp.
- Senge, P. M.* 1990: *The fifth Discipline*. New York, Doubleday
- Sunter, C.* 1992: *The new century*. Cape Town: Human & Rousseau, and Tafelberg
- Swart, V. P.* 1994: Science and technology policy and South Africa's competitiveness. MBA-study project, University of Stellenbosch, Stellenbosch
- Tichy, N. M. & Ulrich D. O.* 1984: The leadership challenge – all call for the transformational leader. *Sam Management Review*, 49 (4): 59–68. pp.
- Visser, J.* 1993: Message from the executive director. National Productivity Institute, Annual Report 1992–1993. Pretoria: National Produktiviteits Instituut